

גיבורים בעל כורחם | אריאל שוורץ

“היהודים... עלובים, מחוסרי אונים, רזים, צנומים, גונחים ומשתעלים”;
 “היהודי הוא כבוד תנועה, רפה אונים שנוח לו בעמידה עקומה
 ועקלתונית”; “שכיחים אצל היהודים תהליכי התנוונות, מחלות עצבים
 והרוח, הראייה והשמיעה ברמה שלא קיימת אצל עמים אחרים”; “העם
 היהודי הוא העם היותר חלש ועצבני בעולם”

אם חשבתם שאלו ציטוטים של גדולי האנטישמים מהמאה שעברה תופתעו
 לגלות שאלו ציטוטים ממאמרים ונאומים של אבות הציונות - הרצל, מקס
 נורדאו¹ ויחיאל צ'לנוב.² זהו רק מקבץ קצר ממגוון רחב של אמירות מאנשים
 שונים שמשמיעות את דמותו של 'היהודי', כפי שהוא נתפס בעיני הוגי הציונות
 הנ"ל.

בשורות הבאות אנסה להראות כי הוגי הציונות רצו ליצור מודל חדש של יהודים
 ושל יהדות, ואף ניסו לזהות אותה עם דמויות יהודיות 'קלאסיות'. זיהוי,
 שבעיניי הינו חדשני ולא תואם לתפיסה המסורתית את אותן דמויות.

¹ מקס נורדאו היה הוגה דעות, סופר ורופא; יהודי יליד הונגריה, ממיסדי התנועה הציונית
 ובעל חזון 'יהדות השרירים'.

² ד"ר יחיאל צ'לנוב היה רופא ומנהיג ציוני, אשר שימש במשך שנים רבות יושב ראש
 הקונגרסים של ציוני רוסיה.

יהדות השרירים

בנאומיו ובספריו קרא מקס נורדאו לשינוי אורח החיים היהודי. ולא רק זאת, אלא אף ליצירתו של יהודי מסוג חדש – 'עמוק-חזה, בנוי לתלפיות, חד-עין (...)' יש לברוא יהודי מסוג חדש, שישים קץ לסכנת ההתנוונות בקרב היהודים. היהודי החדש שיגית מתוך חורבות הגולה יסמל את תחיית העם היהודי.³

בקווים כלליים ניתן לומר כי הגיבור היהודי החדש - הדמות שנורדאו ודומיו מנסים ליצור - הוא קודם כל אנטייתזה של היהודי הגלותי. הן מבחינה חיצונית - גופו גבה קומה, חסון ושרירי, והן מבחינת תחומי העיסוק - במקום לעבוד ב'עסקי האוויר' הגלותיים, כדוגמת חלפנות והלוואות, לימוד תורה וכתיבת סת"ם - היהודי החדש עובד בעבודות יצרניות ופיזיות.

חלק ניכר מאידיאולוגיה זו בא לידי ביטוי במושג 'יהדות השרירים', אותו טבע מקס נורדאו בנאומו בקונגרס הציוני השני. אבות הציונות דיברו על הצורך בחינוך גופני כנגד 'השמות הנוראות שחוללו בתוכנו שמונה-עשרה מאות שנות הגלות'.⁴ הם חזרו והזכירו בהזדמנויות שונות את הצורך להעלות את כושרם הגופני של היהודים.⁵ מעבר למטרה המיידית של טיפוח הגוף, אידיאולוגיה זו רומזת על רצונות מרחיקי-לכת יותר מאשר העיסוק בספורט בלבד. 'יהדות השרירים' היא סמל להיפוך היוצרות: מיהדות של תורה ורוחניות ליהדות של ארציות וגופניות.

כל תרבות צריכה דמויות שיהוו עבורה דמויות מופת, איתם יזדהו בני אותה תרבות וישאפו לחקות אותם. גם אבות הציונות בחרו להם דמויות כאלה. למרות שהשיח על 'יהדות השרירים' היה יכול להרגיש כנטע זר בתוך המסורת היהודית, טענתם של הוגי הציונות הייתה שהם חוזרים למסורת הגבורה

³ George L. Mosse, 'Nordau, Liberalism and the New Jew', Journal of Contemporary History, Vol. 7, No. 4 (October 1992), pp. 567-568

⁴ כתבי מאכס נורדאו א', ירושלים תשט"ו, עמ' 117.

⁵ לדוגמא: "החינוך הגופני של הדור הצעיר ייצור לנו שוב את יהדות השרירים האבודה". נורדאו, בנאומו בקונגרס היהודי השני. וכן תעיד כמות התאגדויות הכושר שקמו לאחר נאומו זה בקונגרס הציוני.

היהודית הקדומה שנמחקה בעקבות הגלות, או בשפתו של מקס נורדאו: *“נחדש איפוא, את הקשר אל המסורות עתיקות הימים שלנו: נהיה שוב גברים עמוקי-חזה, דרוכי אברים, עזי-מבט”*.⁶ לא לחינם לאגודות הנוער היהודיות הראשונות שהלכו בדרכו זו נבחרו השמות 'בר כוכבא' ו'מכבי צעיר'. אבות הציונות שלו מתוך ההיסטוריה היהודית מספר גיבורים שבהם הם זיהו את הגיבור היהודי המקורי אליו יש לשאוף, והציבו אותו ואת דמותו במרכז הבמה התרבותית.

ברצוני לעסוק מעט בדמויות אלו ולראות האם אכן מדובר בחזרה אל תרבות יהודית קדומה, או שמא המצאה של דמות יהודית חדשה לגמרי.

הגיבורים היהודים של אבות הציונות

נתמקד בשלוש דמויות מרכזיות אותם בחרו אבות הציונות⁷ להעלות על נס. נסקור את היחס של אבות הציונות אליהם - מה בחרו לרומם בדמותם וכיצד עשו זאת, ולאחר מכן נראה מה יחס המקורות היהודים אליהם. הדמויות שברצוני לעסוק בהם הם שמשון, המכבים ובר כוכבא.

'שמשון' היה שמה של אגודת ספורט יהודית שפעלה במקומות רבים בעולם. כמו-כן, 'שמשון' היה שמו של רומן של ז'בוטינסקי, אחד מההוגים הציונים הבולטים ביותר, שדרך דמותו של שמשון שטח את דמות היהודי כפי שהיא צריכה להיראות לשיטתו. מקומות רבים בארץ גם נקראו על שמו: צומת שמשון, מערות שמשון ורחובות בערים רבות כגון תל-אביב, חיפה, הרצליה, רמלה ועוד, מה שמעיד על מרכזיותה של דמותו. המאפיינים שההוגים הציונים העריצו וטיפחו בדמותו היה כוחו הפיזי האדיר ויכולתו ללחום בפלישתים

⁶ עיין הערה 3.

⁷ כמוכך שכמעט ולא ניתן לדבר באופן גורף על 'אבות הציונות', משום שמדובר במספר גדול של הוגים שדגלו באידיאולוגיות ובדרכי פעולה שונות ולא היו תמימי דעים בעניין רעיון היהודי החדש. אולם, הרעיון של יצירת מודל אחר של יהודי שאליו יש לשאוף - משותף לרבים מן ההוגים, ובראשם בנימין זאב הרצל. לכן, אף אם ניתן למצוא הוגים שדגלו באידיאולוגיה שונה - אני מרשה לעצמי, מפאת קוצר היריעה, להכליל ולכתוב על 'אבות הציונות' באופן גורף.

‘כובשי הארץ’. הוא היה הגיבור היהודי שנראה בעיניהם הקרוב ביותר לסמלים ההרואיים של התרבות היוונית, מעין ‘הרקולס’ יהודי.⁸

במסורת היהודית לדורותיה שמשון מוצג באור שונה בתכלית. במקרא הוא מוצג כאדם שכל כוחו הוא מא-להים. לפני כל מעשה גבורה שלו נאמר “ותצלח עליו רוח ה’”, עד כדי כך שחזו“ל מתארים אותו כאדם ש”רוח הקודש מקשקשת לפניו כזוג”, ואף הגדילו ותיארו אותו כ”חיגר בשתי רגליו”,⁹ על מנת להעמיק את הקשר בין כוחו של שמשון לסיוע מאל-היו. כמו כן חזו“ל מותחים עליו ביקורת קשה על כך ש”הלך אחר עיניו” במובן המיני, ונקירת העיניים שלו על ידי הפלשתים מוסברת כעונש בבחינת “מידה תחת מידה”.¹⁰

הדמות השנייה היא דמותו של הלוחם המכבי. בסוף המאה ה-19 תנועת ‘חובבי ציון’ העלו את יהודה המכבי מתהום הנשייה: הם עשו זאת על ידי שינוי אופיו של חג החנוכה מחג הלביות ונס פך השמן לחג הגבורה. בפועל, הפך חנוכה לחג החשוב ביותר של אגודת ‘חיבת ציון’ והאגודות הציוניות שבאו אחריה. העיתונות היהודית מאותה תקופה מלאה דיווחים על נשפים וחגיגות שהתקיימו בחנוכה, ברוח חג הגבורה והאידיאלים הציוניים.

הרצל מסיים את ספרו ‘מדינת היהודים’ במילים הבאות: “אשר על כן אני חושב כי יקום דור חדש ונפלא מקרב בני עמנו. דור המכבים יקום ושב לתחייה”.

גם ביאליק, בשמונה השנים שלאחר מכן, כותב שני שירים חשובים לענייננו: “למתנדבים בעם”,¹¹ בו קרא ל”בני המכבים” לחוש לעזרת העם, ו”בעיר

⁸ ואכן, קיים דמיון מסוים ומעניין בין שמשון הישראלי להרקולס היווני. ישנם קווים מקבילים רבים ביניהם: לשניהם כוח פיזי על-טבעי, שניהם נלחמו באריה וניצחו אותו בידיים חשופות וללא כלי נשק, שניהם נשאו על כתפיהם סמלים של כוח - שמשון את שערי עזה, והרקולס את האריה שאותו ניצח, ושניהם נפלו עקב פגיעה שנגרמה להם מנשותיהם. השוני ביניהם מבטא את השקפת המקרא לעומת השקפת מחברי המיתולוגיות היוונית והרומית: שמשון הוא בן אנוש ששאב את כוחו מא-להים ותלוי בו באופן מוחלט בכל מעשי גבורותיו, והרקולס היה בנו של זאוס, ושאב את כוחו מהיותו חצי-אל.

⁹ בבלי סוטה, י, א.

¹⁰ בבלי סוטה א, ח.

¹¹ חיים נחמן ביאליק, כתבי ח.ג. ביאליק, תרצ”ג, 1933, עמ’ פב-פג.

ההריגה",¹² בו הוא נושא משא זעם על פוגרום קישינוב וכותב בסרקזם על "בני בניהם של המכבים" שנסו מנוסת עכברים.

בשנת 1910 החלה הגימנסיה "הרצליה" במסורת של עליה אל קברי המכבים במודיעין בחג החנוכה. זמן מה לאחר מכן המשיכה במסורת תנועת "מכבי הצעיר", המקיימת מרוץ לפידים ממודיעין לכל חלקי הארץ. אגודות ספורט שנשאו את השם "מכבי" נוסדו בסוף המאה ה-19 במקומות רבים באירופה.

אצל חז"ל איננו מוצאים הרבה התבטאויות מפורשות על המכבים וגבורתם. בגמרא זוקפים את סיבת החג לנס פך השמן, ולא מוזכר כלל הניצחון הצבאי של המכבים. אחד המקורות הבודדים שעוסק בדמותם של הלוחמים המכבים הוא בברכת 'על הניסים', בכרכה זו אמנם יש התייחסות למלחמה הצבאית אך היא נזקפת לזכותו של הקב"ה – *"עמדת להם בעת צרתם, רבת את דינם, נקמת את נקמתם..."* דמותם של המכבים מתוארת על ידי כותב הכרכה כאנשים מעטים, חלשים, טהורים, צדיקים ועוסקים בתורה ואילו התואר 'גיבורים' מתאר דווקא את היוונים.

השם השלישי ברשימה הוא בר-כוכבא. ראשי הציונות ציירו אותו כלוחם החופש והחרות היהודי, המצביא היהודי האחרון שנלחם למען העצמאות היהודית. דבר זה ניכר בשיר המפורסם שנכתב על בר-כוכבא על ידי לוי קיפניס: *"איש היה בישראל / בר-כוכבא שמו / איש צעיר וגבה קומה / עיני זוהר לו / הוא היה גיבור / הוא קרא לדרור / כל העם אהב אותו / הוא היה גיבור"*.¹³ שורות אלו של לוי קיפניס תמצתו את דמות דיוקנו של בר-כוכבא כפי שציירו אותה ההיסטוריונים והמחנכים של התנועה הציונית: גיבור לאומי, מנהיגה של התקוממות יהודית נגד הכובש הרומאי וחוליה חשובה בשרשרת מאבקי העם היהודי לעצמאות בארצו. כישלונו הנורא של המרד, שבראשו עמד בר-כוכבא ואשר הסתיים בהגליית רוב תושבי הארץ - הועלם. מה שנשאר וטופח בחגיגות ל"ג בעומר - לכאורה חג דתי במקורו - היה זכר 'ניצחון בר-

¹² ח.נ. ביאליק, משירי הזעם, בליל ערפל, בהוצאת אודסה.

¹³ לוי קיפניס, בר כוכבא.

כוכבא על הרומאים". בל"ג בעומר המחודש כיכבו מדורות, ירי חיצים וסיפור ניצחון בר-כוכבא על האריה. בנוסף, אגודת ספורט לנוער בשם 'בר-כוכבא' הוקמה בהשראתו.

היחס אל בר כוכבא בקרב חז"ל היה מורכב. אכן, ידועה דעתו של רבי עקיבא שהעיד עליו שהוא מלך המשיח, אך היחס לגישתו הכוחנית הייתה שלילית מצד חז"ל; הן מצד בחינות הקבלה המפוקפקות שהוא העמיד לחייליו, והן בכך שהוא הואשם כמי שרואה את ניצחנו כמנותק מהקב"ה ובטח ב'כוחי ועוצם ידי'. פנייתו לקב"ה באמירה "לא תסעוד ולא תכסוף"¹⁴ ספגה ביקורת קשה מפי חז"ל, והוא הוצג כאדם הבטוח מדי בכוחו. על פי הקריאה הרוחנית של חז"ל את המציאות, בנקודה זו גם הייתה כרוכה מפלתו.

בסקירה קצרה זו הצגתי שני מבטים על אותה דמות, הראשון הוא המבט הציוני, והשני הוא המבט היהודי-מסורתי.

לדעתי, טענתם של אבות הציונות שהשראתם לגיבור היהודי החדש נבעה מדמויות-עבר יהודיות ישנות ונשכחות - אינה אמיתית, אלא שלנגד עיני אבות-הציונות עמד מודל הגיבור הנוכרי-גרמני-יווני, שהיה המודל האולטימטיבי בעיניהם והם חיפשו שמות של גיבורים יהודים על מנת להלביש אותם בלבושים זרים.

כאן יפים דבריו של הרב יצחק ברויאר:

חלוצים אלה הם טיפוס מוזר. עוד אבותיהם היו ברובם נאמנים לתורה. אך בהם כבר ניכרת פעולת החינוך הציוני (...) הם התכחשו לעבר שבלבם, הסירו מדעתם את הרוחניות, שהביאה רעה על האומה. באהבה קנאית התמזגו עם אדמת הטרשים, למען יצמח ממנה דור חדש: דור בריא ועז, חזק כפלדה, פניו אל המציאות, שורשיו באדמה, ועורפו פונה לשמים: האומה הציונית! (...) בהתמסרותם הקנאית לאדמה עלולים הם להניח יסוד לעם חדש - עם ארץ-ישראלי. אולי אף יפתחו תרבות חדשה - מן

¹⁴ ירושלמי תענית, פרק ד הלכה ה.

ההתחלה הפרימיטיבית של הווי איכרים, אך שוב לא יהיה זה עם 'יהודי', ולא תהיה זו תרבות 'יהודית', כי הבית הלאומי יהיה סוף העם היהודי.¹⁵

על מנת להמחיש את טענתי, נתבונן באנדרטה לכבודם של לוחמי גטו וורשה המכונה 'בדמייך חיי',¹⁶ אנדרטה זו משמעותית ומייצגת היטב את אתוס השואה והגבורה כפי שהוא נתפס בעבר וגם כיום בעיני רבים. מצידה האחד של האנדרטה מוצגים היהודים ה'גלותיים': שפופי-קומה ולבושי-סחבות הם נושאים איתם את הסמלים היהודים המסורתיים - הטלית, הזקן וספר התורה; הם הולכים בשיירה ללא התנגדות, ומבטו של אחד מהם מופנה כלפי מעלה כמבקש גאולה משמים.

בצד השני מפוסלת דמותם של ה'יהודים החדשים'; בחורים שריריים וחטובים, חשופי-חזה ועזי-מבט המבטאים את הגבורה היהודית שבאה לידי ביטוי במרד בגטו. מבטיהם מופנים כלפי מעלה, אך לא כמבקשים ישועה אלא כמבט מלא חזון ואולי אף מתריס-משוהו. דמויות אלו מייצגות את הגיבור היהודי האידיאלי שלא הלך כצאן לטבח, אלא נאבק בהרואיות ועכשיו הוא זוכה לתהילת עולם.

אפשר לראות שדמויות אלו מפוסלות בצורתם של גברים אירופאים ומושפעות מדמויותיהם של האלים היוונים והרומיים. הגיבור היהודי, המפוסל עמוס-שרירים והרואיות - אינו יהודי מבית, אלא חיקוי של המודל הנוכרי. זו המחשה לטענתי לפיה רבים ממייסדי הציונות העריצו ורצו להידמות לדמות הגיבור הזו, ובדמותה רצו להקים דור.

מנקודת מבט זו הציונות נתפסת באופן בסיסי כמחיקת הזהות היהודית המסורתית והקמת זהות חדשה לעם היהודי.

לא מדובר בחזרה לתרבות יהודית שורשית שנשכחה, כי אם הערצה ואימוץ של תרבות זרה: התרבות היוונית סגדה להרואיות וליפי-הגוף ואילו היהדות הצטיירה כניגודה של תרבות יוון. אם כן, טיפוח תרבות-הגוף בא לסתור את

¹⁵ מצוטט בתוך 'עם התורה או עם ה' הרב מרדכי ברויאר, המעיין תשנ"ז ובאתר 'דעת'.
¹⁶ אנדרטת 'בדמייך חיי', נתן רפפורט. האנדרטה המקורית נמצאת בוורשה והעתק שלה מוצג ביד ושם.

תדמית היהודי כפי שזו רווחה בקרב החברה האירופית, ובו בזמן נועד גם לשנות את הרגלי החיים של היהודים למעשה.

גבורתם של ישראל

ראינו עד כה שבין חז"ל והמסורת היהודית לדורותיה לבין אבות הציונות קיים פער ניכר בצורה בה תפסו את גיבורי היהדות. נקודה משמעותית ביסוד הדברים היא שאלת היחס למושג הגבורה. בהצבת הפרופיל החדש לגיבורים היהודים, אבות הציונות שייכו לדמויות אלו את הגבורה היוונית-אירופאית שאותה העריצו, וכנגדם - חז"ל שייכו לגיבוריהם מודל גבורה שונה בתכלית.

לפי ההשקפה היוונית, מידת הגבורה הינה המידה שבבסיס בנינו הרוחני של האדם, ובלעדיה סר צלם אלוקים מעליו והריהו כנקבה. הגבורה והאומץ חשובים על מנת לאפשר עצמאות לפרטים – ומתוך כך גם לעם – על אדמתם. עמידה איתנה זו במלחמת הקיום היא הערך העליון ותכלית האדם בעולמו. השקפה זו אף מצדיקה במפורש את המעשים השפלים ביותר, כל עוד הם מביאים בעקבותיהם חיזוק ועידוד לגבורתו ואומץ לבו של האדם: אי-לכך, דקדקו היוונים על מתן אימון גופני חמור ומתמיד לצעיריהם, והגוף - על הטיפול המתמיד בו – היה בעיניהם ערך נשגב.¹⁷

היהדות, לעומת זאת, הציגה מודל שונה בתכלית של גבורה המתבטא בשני תחומים. הראשון הוא גבורה פיזית וצבאית שכל כוחה נשען על הקב"ה. והשנייה היא גבורת הנפש.

בכל המקרא כולו מוצגת ביקורת על אנשים הנשענים על כוחם וגבורתם, וכן הגיבורים מוצגים כדמויות שכל כוחם וגבורתם נובע מסיוע אלוקי. לדוגמה, ניתן לראות את הביקורת הקשה של הנביאים הן כלפי הגויים והן כלפי ישראל הנשענים על עוצמתם הצבאית והמדינית ובטוחים שכך ייושעו: עמוס מבקר את האמורי על הסתמכותו העיוורת על כוחו וקושר בכך את מפתו,¹⁸

¹⁷ ראו עוד: 'אספקטים של גבורה בהלכה', י"מ תא שמע, באתר 'דעת'.

¹⁸ "וְאֵלֶּיךָ הַשְׁמֵדְתִּי אֶת הָאֱמֹרִי מִפְּנֵיהֶם אֲשֶׁר כָּבְדוּ אֶתְּךָ וְחָסְנוּ הוּא כְּאֱלֹהִים וְאֲשַׁמֵּד פְּרִי מִמֶּעַל וְשָׂרְשָׁיו מִתַּחַת: (...) וְאֵבֶד מְנוּס מִקֵּל וְחֶזֶק לֹא יֵאֱמָץ כָּחוֹ וְגִבּוֹר לֹא יִמְלֹט נַפְשׁוֹ: וְתַפְּשׂוּ"

ישעיהו - בתיאורו את יום ה' - מתאר את התנשאות ה' על כל הגיבורים והגאים הבוטחים בכוחם,¹⁹ ועובדיה מוכיח את אדום הבטוח שלא יהיה כוח שיהיה מסוגל להורידו לארץ.²⁰

כפי שכבר הזכרנו, בסיפורו של שמשון מצוין פעמים רבות שכוחו נבע מכך ש"צלחה עליו רוח ה'",²¹ ובשעותיו האחרונות מקור כוחו הוא הקב"ה, לאחר שהתפלל אליו; דוד במאבק מול גוליית לא מגיע בשם עצמו, בדומה לגוליית, אלא בשמו של הקב"ה;²² וכפי שכבר ציינו, חז"ל מתארים את סיבת מפלתו של בר כוכבא בכך שנשען רק על גבורתו ולא פנה לקב"ה.

גם גבורת הלוחמים ביציאה למלחמה נובעת מביטחונם בה' ומשם הם שואבים את כוחם. אנו רואים מגמה זאת כבר במקרא בדבריו של הכהן (הקרוי בפי חז"ל 'כהן משוח מלחמה') ביציאה למלחמה, ופסוקים אלו אף מורחבים על ידי חז"ל:

"אל יירך לבבכם, אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם". "אל יירך לבבכם", מפני צהלת סוסים וצחצוח חרבות; "אל תיראו", מפני הגפת תריסין ושפעת קלגסין; "אל תחפזו", מפני קול הקרנות; "אל תערצו", מפני קול הצווחה; "כי ה' א-להיכם, ההולך עימכם להילחם לכם עם אויביכם, להושיע אתכם" - הם באים בנצחוננו של בשר ודם, ואתם באים בנצחוננו של מקום.

(בבלי סוטה ח, א)

גבורת הלוחם היהודי, השואב את כוחו ובטחוננו מא-להיו, שונה בתכלית מהגיבור המערבי הבוטח בשריריו וכלי נשקו ואינו פונה אל ה'מעבר'. הגבורה

הקִשָּׁת לֹא יַעֲמֵד וְקַל בְּרַגְלָיו לֹא יִמְלֹט וְרֶכֶב הַסּוּס לֹא יִמְלֹט נִפְשׁוֹ: וְאִמְיָן לְבוֹ בַּגְּבוּרִים עָרוֹם יָנוֹס בַּיּוֹם הַהוּא וְנָאֵם ה' (עמוס ב', ט', י"ד-ט"ז).

¹⁹ "כִּי יוֹם לַה' צָבָא-וְתָה עַל כָּל גְּאֹה וְרָם וְעַל כָּל נִשְׂא וְשָׁפַל: וְעַל כָּל אֲרֻזֵי הַלְּבָנוֹן הַרְמִים וְהַנְּשָׂאִים וְעַל כָּל אֱלוֹנֵי הַבְּשָׁן" (ישעיהו ב', י"ב-י"ג).

²⁰ "וְדָוִן לְבָד הַשִּׁיאָד שְׁכַנֵּי בְחַגְי-סְלַע מְרוֹם שְׁבָתוֹ אִמְר בְּלָבוֹ מִי יוֹרְדְנֵי אֶרֶץ: אִם תִּגְבֶּיהָ פְּנִישָׁר וְאִם-בֵּין כּוֹכְבִים שִׁים קִנְדָּ מִשֶּׁם אוֹרִיָּדָה נָאֵם ה'" (עובדיה א', ג'-ד').

²¹ לדוגמה, שופטים י"ד, י"ט. ובעוד מקומות.

²² "וַיֵּאמֶר דָּוִד אֶל הַפְּלִשְׁתִּי: אֵתָהּ בָּא אֵלַי בְּתָרֵב וּבְתַנִּית וּבְכִידוֹן וְאֶנְכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּשֵׁם ה' צָבָא-וְתָה אֶל-לֵהִי מַעֲרֹכֹת יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר תִּרְפֹּת" (שמואל א' י"ז, מ"ה).

והניצחון ביהדות הם פועל יוצא של מוסריותו של האדם ומצב העמידה של מול האל, ואילו בתרבות היוונית-אירופאית, שכאמור מייסדי הציונות אמצו את גישתה, הניצחון כל-כולו פועל יוצא של גבורתו הצבאית והאישית של הלוחם.

לסיכום דברינו על סוג זה של גבורה, ניתן לצטט את דברי חז"ל:

שלוש מתנות נבראו בעולם, וכל אחת מהן נטל חמדת כל העולם: זכה בחכמה זכה בכל, זכה בגבורה זכה בכל, זכה בעושר זכה בכל. אימתי? בזמן שהן מתנות שמיים ובאות בכוח התורה, אבל גבורתו ועשרו של בשר ודם אינם כלום.

(במדבר רבה, כא)

הגבורה יכולה לזכות בכל, אך באותה מידה גם בלא כלום. אמנם, גבורה פיזית זו הנשענת על א-לוהים היא לא הגבורה היחידה המופיעה ביהדות. בעוד שהיווניות שמה את הדגש על המעשה הגדול והחד-פעמי, היהדות שמה דגש על הגבורה הנפשית, שדווקא היא, במידה רבה - מסוגלת לתקן את העולם.

"אדרבא, זוהי גבורתו שכוּבש את יצרו".²³

"איזהו גיבור שבגיבורים - מי שעושה שונאו לאוהבו".²⁴

הגבורה היהודית לא ניזונה מהתגברות על מישהו אחר אלא להיפך - מהתגברות האדם על עצמו.²⁵ האדם המוערך מבחינת היהדות הוא אדם שניצח את יצרו הרע והתגבר על תאוותו מבית, ולא דווקא שהתגבר על האויב מחוץ. האדם העולה במדרגות המידות, ולא האדם העולה במדרגות שרירי גופו, הוא הראוי להערכה. השיח היהודי בניגוד לשיח היווני-מערבי הוא שיח שעוסק בנפשו של האדם ולא רק בחיצוניותו.²⁶

²³ בבלי, יומא ט, ב.

²⁴ אבות דרבי נתן נוסחא א', פרק כ"ג.

²⁵ ראה עולת ראיה ב' בברכת 'אזור ישראל בגבורה'.

²⁶ מעניין הוא שהסוג הראשון של הגבורה נשען ברובו על התנ"ך, העוסק רבות בנושא זה, ואילו הסוג השני נשען ברובו על חז"ל על אף שהוא לא חף ממקורות גם במקרא. אולי בתקופת הגלות דווקא המודל השני של הגבורה היה מפותח ביותר, ואילו המודל הראשון התפתח והתעצם שוב רק עם קום המדינה, כשסיטואציה של עמידה ממשית ולחימה מול אויבים הפכה

גבורה וקבצנות

על מנת להציג מודל של גיבור יהודי ברצוני לסיים ב'מעשה משבעה קבצנים' של רבי נחמן.

גיבוריו של רבי נחמן גואלים את העולם: אך בניגוד לגיבורי העל המערביים המצטיינים בשלמויות של יופי, כוח ועוצמה, הגיבורים הברסלביים מייצגים בדיוק את ההפך. רבי נחמן לקח את האנשים שנתפסים בעינינו פְּשוליים של החברה האנושית, כאנשים הפגומים והחסרים ביותר - והפך אותם לגיבורים של סיפורו. גיבוריו של רבי נחמן הם אנטי-גיבורים.

הגיבור החרש יכול להושיע את המדינה מכיוון שהוא לא שותף לשמיעת דברי ההונאה, הזנות והרכילות שמדברים תושביה; הגיבור עקום-הצוואר יכול להשמיע את הקול שיציל את העולם מהכאב והגעגועים הבלתי פוסקים שלו; כבד-הפה יכול לייצג את הבקשות והכמיהות הכמוסות ביותר של כל האנושות בדבריו המועטים; הגיבן יכול לשאת על גבו את כאבי הברואים, וחסר-הידיים יכול להציל את בת המלך הכלואה.

הלבושים של אותם גיבורים הפוכים בתכלית מהלבושים המקובלים אצל גיבור במובן הקלאסי, אך בכך עוצמתם. גיבורים אלו לא לוקחים חלק בכל הטומאה והרשע שיש בעולם, ולכן דווקא הם יכולים לגאול אותו. דווקא אותם אנשים פגומים, חסרי הפוזה, אותם אנשים שלא מתרברבים בחוזקם וגבורתם - הם אלו שמסוגלים להתעלות מעל קליפות הגאווה והשחצנות האנושית, ולהנכיח תיקון ממשי בעולם הזה. הקבצן נתפס באופן בסיסי כאדם חסר, אדם שמהותו היא הושטת היד ופניה אל מה שמחוץ אליו. אדם זה מודע לחיסרון שלו ובכך יכול להיפתח אל המעבר: גבורתו של הקבצן נובעת מידיעתו שהוא חסר, וכוחו מגיע מהקב"ה.

אותו להיות ולוונטית. אני בוחר דווקא להדגיש את סוג הגבורה השני כיוון שאנו חיים בתרבות המערבית שחיה כמוכנים רבים תחת האמירה 'טבעי שלא תשלוט בעצמך' וחסרה כמעט כל אקט של דחיית סיפוקים והתגברות עצמית.

לפי חסידות ברסלב סיפורו של הקבצן השביעי, חסר הרגליים, יסופר על ידי המשיח שיגאל את האנושות. דווקא מי שנדמה כחסר ביותר מבחינה חיצונית מתגלה כשלם ביותר. הגיבור - או טוב יותר לומר, אנטי-גיבור - חסר ההרואיות אך מלא השלמות הפנימית הוא גיבורה של היהדות.

בתחילת המאמר הבאנו מספר ציטוטים של אבות הציונות שעסקו בחולשה, בכיעור ובחסרון היהודי. אך את דברים אלו, שבעיני אבות הציונות נתפסו כחולשה שיש למגָרָה, רבי נחמן מזהה דווקא כעוצמה. היכולת לא לקחת חלק בשקר של העולם הזה - שגבורתו מלאה גאווה, כבוד ומלאות עצמית - וליצור גיבור המהפך את כל מודל הגבורה הנפוץ אצלנו, שגבורתו מגיעה ממלאותו הפנימית וחייו הרוחניים - זוהי העוצמה היהודית. שבעת הקבצנים של רבי נחמן הם התשובה היהודית להרואיות היוונית. גבורה של אנטי-גיבורים.

גבעות דרום הר חברון | שחר גזונדהייט